

ז"ל ור' דוד קמחי, ומדברי ר' תנחום ז"ל צט תשלם לך הכוונה, עם מה שהזכרתי לך כאן שהוא מלוקט מדבריהם ומדברי אחרים, וכמו כן היה חסד י"י יתעלה עלינו ועשינו דיוקים על ספר תלים וגילינו בו כל דבר מכוסה, ונגלו בו כל הסודות.

[פרק טז - ויברך דוד]

ואחד כך קודא פסוקים אלו:

בְּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן: יְמַלֵּךְ יְהוָה לְעוֹלָם, אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן
לְדֹר וָדֹר. הַלְלוּיָהּ:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְהוָה לְעֵינֵי כָל הַקָּהָל, וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ, מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לֵךְ יְהוָה
הַגָּדֵל וְהַגְבוֹרָה וְהַתְפָּאֶרֶת וְהַנִּצָּח וְהַהוֹד, כִּי כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
לֵךְ יְהוָה הַמְמַלְכָּה, וְהַמְתַּנְשֵׂא לְכָל לְרָאשׁ: וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד
מִלְּפָנֶיךָ, וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל. וּבִידֶךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה, וּבִידֶךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק
לְכָל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנִיחֵנו לָךְ, וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפִאֲרָתֶךָ:
וַיְבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ, וּמְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

באמירתם. והכוונה כפי הנראה לתשובה הנודעת בשו"ת הרמב"ם (בלאו, סי' רסא; מ"י סי' לד), בדבר קריאת מזמורים ותפילות: אבל אמירת מאה ברכות או הזמירות בחפזון ומהירות, הרי זה חטא גמור, ומי שאינו מוחה בחזנין על כך הוא חוטא, כי כל העבודות האלו שהן באמירות, אין המטרה בהן אלא להתבונן בעת אמירתן, ולכוון את דעתו האומרן, וידע כי עם אדון כל העולם הוא מדבר בהם, בין כשהוא מבקש ממנו, או מודה לו ומשבחו, או מתאר את מעשיו וחסדיו, או מתאר נפלאותיו בברואיו ויכלתו, ואלו הן הנושאים השונים הכוללים לכל ברכה מן הברכות או זמירות או פיסוקי זמרא. ומאחר שהכל הוא דיבור אתו יתעלה, היאך מותר למהר בזה ולהסיח דעת ממה שאומרים, זולתי מי שאינו יודע מה שהוא אומר ואינו מבינו, ודינו בתפלתו כדין התוכים החוזרים אחר מילות בני אדם. צט. פירוש רבי תנחום הירושלמי לתהלים לא התפרסם, ואף בכה"י לא בא לידינו בכ"י שלם אלא בכמה כתבי יד חלקיים, שדפיהם מבולבלים ובחלקם הם אכולים ומטושטשים.

אחרי מזמור זה הביאו את לשון דוד בדברי הימים, והוא ויברך דוד את י"י לעיני כל הקהל וכו', והוא ממשמעות הפסוקים הללו, כי כלול בו שהוא יתעלה אלוהינו, ושלו הגדולה, והכח, והתבונה האמיתית הנצחית, והנצח האמיתי שאין משתתף בו אף אחד מהנבראים לא העליונים ולא התחתונים, כמו שאמר לך י"י הגדולה והנבירה והתפארת והנצח וההוד וכו' כי כל בשמים ובארץ לך י"י וכו', כלומר שהוא מלך הכל ומתנשא עליהם רוממות אמירה ודיבור^ק, לא רוממות צד (ונשמה) [וגשם]^{קא}, כמו שאמר הממלכה והמתנשא לכל לראש.

עוד הודה דוד לפניו יתעלה שאין מי שמצליח ומעני ומעשיר ומשפיל ומרומם אלא הוא ב"ש, כמו שאמר והעושר והכבוד מלפניך, ושהוא השולט על הכל ובידו הכח והיכולת, והוא המחזק ומחליש, כמו שאמר ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל.

ואמר, וכיון שהענין כך, הרי אנחנו מפארים אותך ומשתחוים לשמך ומשבחים ומגדלים לכוונך, ושהוא עולה על כל פאר, ומרומם על כל שבח, כמו שאמר ועתה י"י אלהינו מודים אנחנו לך וכו'. ואמר רבינו סעדיה גאון ז"ל בספר הפרחים^{קב} בפירוש פרשת ויקחו לי תרומה, שי"י יתעלה ציווה את ישראל להביא שש עשרה דברים לבניין המקדש והם כנגד שש עשרה דברים שהשתוו בהם ג' העולמות, והם העולם הגדול והאמצעי והקטן, הגדול הוא העולם הזה, והאמצעי הוא המשכן, והקטן הוא האדם^{קג}.

ק. בכי"א וכלמה, והנכון ככ"ב: וכלמה, מעניין הדיבור, או יש לגרוס וקרמה, והיינו כבוד. קא. בשני כה"י: ונסמה, וכפה"נ השתבש מ"וגסמה". וכוונת רבינו להרחיק ההגשמה, שמה שאמר כאן שה' מתנשא, אין זו רוממות מקום אלא רוממות בדיבור ואמירה. קב. ספר הפרחים הוא חיבור שחיבור רס"ג על כל חמשה חומשי תורה, ויש בו פירושים יתרים על התפסיר (-התרגום), אבל הוא קצר יותר מהפירוש הארוך, שאותו חיבר רק על חציו הראשון של בראשית, ועל שמות וויקרא. וראה בהרחבה במבוא. קג. הדברים פורסמו בפירוש רס"ג לספר שמות (מקור בעמ' של, התרגום בעמ' קלג-קלד. מקור בכתב יד ספריית פטרבורג 921. I árää. דפים 19-20. בכתב היד שממנו פרסם חסרות מילים, אותן השלמתי ע"פ קטע הגניזה המקביל, T-S 351.7. ומספר מילים ע"פ ההעתקה אצל שמואל המערבי): ונמצא גם כן לעומת אלו שויון שלוש העולמות, העולם הגדול והוא העולם הזה, והעולם התיכון והוא המשכן, והעולם הקטן שהוא בן אדם. הראשון, בעולם הגדול השמים, ולעומתו באדם כיפה כלומר המוח, ובמשכן היריעות כולן, ולהן דימו את השמים ככתוב (תהלים קד, ב) 'נוטה שמים כיריעה'. והשני הרקיע בעולם, מבדיל בין שני המימות, ובאדם המחיצה המבדלת שקוראים לה דייפרגמא והיא מפרידה בין כלי המזון וכלי הנשימה, ובמשכן הפרוכת המבדילה בין הקודש ובין קודש הקדשים. והשלישי

ולמדנו בכך שנדע את טוב המורכב הראשון, כלומר, כדי שנשיג את יכולתו ממעשיו, וכבר ביארתי זאת באר היטב בספר יקר חמדה, ג"כ על ויקחו לי, בעקבותיו [של רס"ג] ע"ה. ואמר ע"ה, וכנגד שש עשרה מיני שבחים אלו שיבח בהם דוד בזמן אחר, בבנין בית המקדש, וזהו שאמר לך י"י הגדולה וכו' ושאר הפרשה.

ומה שאמר הגדולה, היינו הראשון, וזה כמו שאנו אומרים יצחק גדול מיעקב ואברהם גדול מיצחק, ואין העניין פוסק מלהשתלשל בגדולה עד שמגיע אל הנצחי שהוא גדול על כל הגדולים.

והגבורה, פירושו חוזק העונש קד, כמו שאמר (ישעיה מב, יג) "י"י כנבור יצא".

והתפארת, גמול הצדיקים, כמו שאמר (ישעיה מז, יג) "ונתתי בציון תשועה [לישראל תפארת]".

והנצח, ושלילת ההרשמה קה והחזרה והחרטה וביטול מה שאמרו והחלפת התורה קי, כמו שאמר (שמואל א' טו, כט) "וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם" וכו'.

בעולם האור, ובאדם אור הנפש המאיר על כולו, ובמשכן אור השכינה, 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ, לד). **והרביעי** בעולם הארץ, ובאדם יסוד העפר, ובמשכן אדנים שתוקעים בהם (בצורת קשת). **והחמישי** בעולם הים, ובאדם היסוד הלח, ובמשכן הכיור וכנו שיש בו מים לרחצה. **והשישי** בעולם המלאכים, ובאדם המחשבה והשאיפות, ובמשכן הכרובים כפי שנבאר שהם תמונות מלאכים. **והשביעי** בעולם כלל הצמחים, ובאדם מקומות המזון, ובמשכן השלחן ולחם הפנים. **והשמיני** בעולם השמש והירח והכוכבים, ובאדם העינים, ובמשכן מנורה ונרותיה. **והתשיעי** בעולם עוף יעופף, ובאדם אונות הריאה המתמלאות אויר ומתכווצות, ובמשכן עולה מן העוף. **והעשירי** בעולם בהמה וחיה, ובאדם הידים והרגלים המשמשות אותו, ובמשכן קרבן הבהמה. **והאחד עשר** בעולם דברים משמחים, ובאדם הכבד וכלי השמחה, ובמשכן כל כלי השיר. **והשנים עשר** בעולם דברים מעציבים, ובאדם הטחול וכלי היגון, ובמשכן שחיטה ושריפה המזכירים העונש. **והשלושה עשר** בעולם האופק, ובאדם הלב, ובמשכן כהן גדול. **והארבעה עשר** בעולם גלגל השכל, ובאדם החכמה, ובמשכן ארון ולוחות. **והחמישה עשר** בעולם הרוחות, ובאדם הכוחות, ובמשכן קלעים ויתדות ומיתריהם. **והשישה עשר** בעולם [עשרה] מעשה בראשית (יום השבת), ובאדם יום מילה, ובמשכן יום חנוכת המזבח. **קד**. כן הוא לפנינו בשני כה"י: אלעקאב, וברס"ג לפנינו: אלמקאם, היינו חוזק המעמד. **קה**. במקור: אלמראאה, והיינו הבקשה להרשים אנשים, עשיית פעולות לא לשם עצמן אלא כדי לעשות רושם. והכוונה כאן שה' נתן את התורה לא לפי שהיתה יפה אז בעיני הבריות וא"כ יש מקום להחליפה, אלא מפני שהיא אמיתית. **קו**. במקור: נסר', ורומז לעניין החלפת הדת, שטענו הנוצרים והמוסלמים נגד היהדות, והשרישונו אבותינו שלא יחליף האל ולא ימיר

והחוד, מורה על השמעת הנבואה, כגון עשרת הדברות, כמו שאמר (ישעיה ל, ל) "והשמיע י"י את הוד קולו".

כי כל בשמים, מורה על האותות, כמו שאמר (ירמיה י, ב) "ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה".

ובארץ, מורה על המופתים, כמו שאמר (מלכים א' יג, ג, ע"ש) "ונתן ביום ההוא מופתים".

הממלכה, מורה על היותו יחיד ביחידותו, כמו שאמר (זכריה יד, ט) "והיה י"י למלך על כל הארץ".

והמתנשא, מורה על היותו נעלה על כל תואר ושבח, כמו שאמר ומרומם על כל ברכה ותהלה.

לראש, כוונתו שכל נברא ומחודש^{קז} הוא ממנו, כמו שאמר (בראשית א, א) "בראשית ברא אלהים" וכו'.

והעשר, הממון, כפשוטו.

והכבוד, מורה על החכמה, כמו שאמר (משלי ג, לה) "כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון".

מושל בכל, משנה מקרי הכל ועצמותם^{קח}, כמו שאמר (תהלים קג, יט) "י"י בשמים חבין בסאו ומלכותו בכל משלה".

ובידך כח, התמיכה והחיזוק, כמו שאמר (ישעיה מ, כט) "נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה".

לגדל, עניין הכבוד, "ויגדל י"י את שלמה למעלה" (דברי הימים א' כט, כה).

ולחזק, עניין הכיבוש^{קט}, כמו שאמר (שופטים ג, יב) "ויחזק י"י את עגלון", "והוא נלחם עם מלך בני עמון ויחזק עליהם" (דברי הימים ב' כז, ה).

דתו לעולמים לזולתו. ברס"ג לפנינו בקיצור: האמת, והרחקת הכזב והחלפת התורה. קז. במקור: מבתדע, ועניינו: מחודש אחר ההעדר. עיי' מו"נ ח"ב פי"ז. קח. בכל דבר יש עצם ותשע מקרים, עיי' האמונה הרמה מאמר ראשון פ"א שפירט אותם בהרחבה, וה' משנה גם את המקרים וגם את העצם. קט. במקור: ט'פר, והוא כיבוש, כמש"כ במילון בלאו, עמ' 416.

וכאשר נוספו לשש עשרה תארים אלו, מודים ומהללים, נמצאו י"ח, כנגד י"ח שהיא התפילה, ותהיה מודים במקומה קי, עד כאן קיא.

ונוסיף עליו דברים ונאמר, שכאשר נוסיף אלהים ויברכו שם כבודך ייעשה הכל י"ט, והן התפלה היום.

ודע שבן עזרא ז"ל ביאר לך י"י הגדולה פירוש אחר נאה קיב, אמר, דע שגדולתו יתעלה הרי היא גדולה מאוד מאוד, וכבר נשגבה מהחכמים השלמים, והעניין שהוא הזך שבשכלים השלם בשלמותו, ונסתר מהם לגדול הארתו, ולכן אין האדם לומד על גדולתו יתעלה אלא ממעשיו הגדולים בשמים ובארץ, שהם יורונו על גדולתו. וזה, לפי שבשמים אלו הכוכבים הנוצצים העליונים, וכבר הוכח במופת בחכמת החשבון שמכלל הכוכבים יש ט"ו כוכבים שכל אחד מהם גדול מן הארץ כולה, החלק המיושב ממנה ושאינו מיושב, תשעים פעמים. וכבר ביארו רז"ל בענין זה באמרם (פסחים צד ע"א, ע"ש) שכל הארץ תחת כוכב אחד. וכיון שכל כוכב וכוכב מט"ו הכוכבים הללו גדול מהארץ כולה בתשעים פעמים, הרי כמה יהיה שיעור הגלגל המקיף את ט"ו הכוכבים הללו עם שאר הכוכבים שתחתם, ואין להם מספר, וכמה יהיה שיעור הגלגל העליון המקיף את הכל. הרי נתברר ששיעור השמים וצבאם גדול עצום מאוד מאוד, ואין ספק שהם מורים לנו על גדולתו יתעלה, ושהוא אשר ברא את השמים הללו, ולכך נתאמת שגדולתו יתעלה אין לה חקר, וששמים אלו הם נבראו, והוא אשר המציאם מן ההעדר, והוא המונה מספר כולם, ולזה אמר דוד שאף שהשמים הללו גדולים הרי אין הגדולה אלא לך, אתה, רבון העולמים לך י"י הגדולה.

ואמר והגבורה, כי השמים הללו גבורים, כאשר הם סובבים יומם ולילה, אינם פוסקים ואינם מתעכבים ואינם מתעייפים לעמוד, ואמר דוד, ואף שהשמים הללו גבורים, הרי אתה הוא שנתת להם את הגבורה, והגבורה והגדולה לך לבדך, לך י"י הגדולה והגבורה.

ומה שאמר והתפארת, הרי זה כיון שכל מלך יש לו בממלכתו צבא חזק

קי. היינו שעל ברכת מודים שבסוף רומזת האמירה בסוף "ועתה ה"א מודים אנחנו לך". קיא. היינו שעד כאן היא העתקת דברי רס"ג. ונדפס במהדורת רצהבי (בלי שיעמוד על הקשר לקטע הקודם), עמ' קלב-קלג, וחסרות שם כמה וכמה תיבות, הנשלמות כעת מהעתקת רבינו. קיב. פירוש זה של ראב"ע נמצא בקובץ פירושים למקרא, כ"י הספריה הבריטית 24896, וראה אודותיו בהרחבה במבוא.

ומחנות חזקים, כי כל מי שארצו מתייחדת בפירות מיוחדים טובים חשובים שאינם נמצאים במקום אחר הרי יש למלך זה תפארת בכך על כל מי שאין לו כמותו, ומעתה כיון שאין כדוגמת הנבראים הללו הגדולים שברא קי', הרי שבאמת לו יתעלה התפארת על הכל.

ומה שאמר והנצח, באשר לביאור נצח, הרי הוא התמידי סלה, ואמר שהשמים הללו הם קיימים, מיסוד שאינו משתנה קי', ולימדנו שאף על פי שהם עומדים לפניו יתעלה לנצח, הרי הוא יתעלה הוא אשר יעמידם לעד, כמו שאמר (תהלים קמח, ה) "כי הוא צוה ונבראו ויעמידם" וכו'. ובאמת שהנצח הרי הוא ראוי רק לו יתעלה לבדו.

ואמר וההוד והם השמים שהם בעלי הוד ואור, ושפע אורם משפיע בתחתונים תמיד, ההשפעה הגדולה בגדילת הצמחים והוצאת הפירות, כמו שאמר יתעלה (דברים לג, יד) "וממגד תבואות שמש" וכו'. ואמר דוד שאף על פי שהשמים וכוכביהם יש להם הוד, הרי הוא יתעלה הוא אשר נתן להם את ההוד, שבאמת הוא שלו יתעלה, וזה כמו שאמר (תהלים ח, ב) "אשר תנה הודך על השמים" וכו'. זהו קיצור דברי בן עזרא ז"ל.

ונאמר עוד ביאור אחר, והוא שמה שאמר לך יי' הגדולה הודיע בחיוב מציאותו יתעלה, ושהוא ראשון לכל ראשון, כמו שנאמר לעיל בדברי ר' סעדיה גאון ז"ל שהוא יתעלה גדול על כל בראיו שהוא ראשון להם אשר המציאם מההעדר המוחלט.

ומה שאמר והנבורה ענינו הוא שאומר, אתה, רבנו של עולם, אתה הוא שבראת את המלאכים אשר הם גבורי כח עושי דברך לשמוע בקול דברך, כמו שאמר (תהלים קג, כ) "ברכו יי' מלאכיו".

ומה שאמר והתפארת, הרי כמו שביאר בן עזרא ז"ל שהשמים הללו הם בראיו והם תפארת לעושה, כלו' שהם עדים נאמנים המורים על יקר תפארת גדולתו יתעלה, כמו שאמר (תהלים צג, ה) "עדוטיך" וכו' קטו.

קיג. בכ"י הספריה הבריטית הנ"ל נוספה כאן דוגמה: והמשל בצבא השמים, כי צדק יורה על צדק ונוגה על התענוגים. קיד. היינו שאינם מד' היסודות המתחלפים תדיר, אלא מיסוד חמישי שאין בו שינוי וחילוף. קטו. ופירש ראב"ע שם: עדותיך - כדרך השמים מספרים

ומצאתי העתקה שנזכר בה שהיא לרבינו סעדיה ז"ל, שפירש משגב בעדינו, הנסתר משיפול עליו מבטינו. וזהו פירוש יקר. ונוסיף ונאמר, ומשיקיף בו שכלנו, ולזה ייאמר שהוא יתעלה נשגב ונעלה.

ואולם מה שהכניסו קריאה זו כאן באמצע שבחי י"י יתעלה, יש אומרים בזה שהם ידעו ברוח הקדש את מצב הגלות הזו ואורך זמנו ועוורון הבנת אנשי הגלות מהשגת הסודות ומידיעת התורה ומהבנת הסודות שהניחם עליהם השלום בברכות אלו, ולכן התפללו לי"י שירחם על אנשי הגלות ויחוננם בהבנת סודות תורתו.

אחר כך התחילו בהודאתו יתעלה ותיארוהו במה שביכולתנו להשיג מגדולתו יתעלה, ועשו זאת על סדר אל"ף ב"ת שנזכרו לעיל כמה מענייניו, ונתנו מילה לכל אות, ואמרו אל ברוך ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט' י'.

ומה שאמרו אל, כלומר בעל הכח. ומה שאמרו ברוך, כלומר המשובח, כמו שנאמר לעיל. ומה שאמרו גדול דעה, לפי שהוא התחלת השכל הראשון שהוא שכל הכל, והרי הוא יתעלה הדעות, ורמזו במאמר הזה למלאכים, וכבר הובא לעיל מדברי ר' סעדיה שהגדולה נאמרת על הראשונים. ומה שאמרו התקין ופעל, כלומר שהוא אשר סידר את העולם הזה באמצעות המלאכים ותקנו ועשאו. ומה שאמרו זהרי חמה, תמצא שהם רמזו כאן לגלגלים, והתחילו בתיאור בריאתו יתעלה את המאור הגדול שהוא כוכב מזהיר יותר מהכל, ופעולתו היא הגלויה ביותר, והוא סיבת האור שהוא סיבת ההווה, ורמזו בזה לעולם התחתון.

אחר כך אמרו טוב יצר, כלומר שהוא יתעלה, טוב מה שברא ויפה מה שסידר, יתברך האל המיטיב את ברואיו.

אחר כך אמרו כבוד לשמו מאורות נתן סביבות עוזו, כלומר שכאשר ברא את העולם הזה ובו הגלגלים הללו שקבועים במרכזם המזלות הללו המאירים, בסדר מחוכם שכזה, ומהם שופע ברשותו הכח על היסודות, והדברים ההווים

נוסחאות במקום "משגב בעדנו" "משגב ישענו". וקרוב לנוסח רבינו בנוסח רס"ג, שגם בו חלוק נוסח קטעי הגניזה מהנוסח הנדפס המושפע מנוסח פרס. נוסח קטעי הגניזה הוא: צור משגבנו מגן ישענו שמע שועתינו חננו ועננו, ובנוסח הנדפס נשמט "מגן ישענו". בסידור רשב"ן: שמע שועתינו משגב בעדינו ריבה ריבנו חנינו וענינו.